

AVTORJI IN KNJIGE

Janez Menart, *Statve življenja*Andrej
Arko

Ko se je izteklo poletje, je Cankarjeva založba v Ljubljani dala na trg knjigo *Statve življenja*, v katerih je Janez Menart zbral svoje pesmi iz šestih pesniških zbirk.

V niti dveh mesecih je naklada pošla: že nekaj dni pa je na voljo tudi ponatis *Statev življenja*, ki so spet izšle v nakladi 3000 izvodov. Tudi zbirka

Pod kužnim znamenjem, ki je izšla konec predlanskega leta, je že nekaj mesecev kasneje pošla, tako da je bil zaradi velikega povpraševanja potreben ponatis. Toda tudi ponatis te zbirke je pri priči začel kopneti s knjigarniških pultov. Pri tem je treba povedati, da skoraj vse naklade Menartovih knjig presegajo naklade večine drugih sodobnih domačih pesniških zbirk, da o nekaterih tujih izdajah pesmi, kjer se povprečna naklada giblje od 300 do 500 izvodov (npr. Francija, Italija) niti ne govorimo. Zato je knjiga *Statve življenja*, izdana ob pesnikovi petdesetletnici, poleg književnikovega tudi svojevrsten knjigotrški podvig in mejnik.

Statve življenja, Menartova pesniška bera, zbrana v eni knjigi, daje zanimiv pogled na njegovo pesniško rast, ki je bolj rast v globino kot v širino. Omogoča strnjen pregled nad neko pesniško tvornostjo, ki vseskozi ostaja pri svoji znani in zelo razgibani tematiki, vendar iz zbirke v zbirko izostruje misel, s katero išče tudi zahtevnejšega bralca. Pri tem pa Menartova prijetna, polna beseda ostaja preprosta, klena in razumljiva.

Kakor navaja pesnik sam v Pojasnilih, so v knjigi zbrane vse pesmi, ki so izšle v knjižnih izdajah. V celoti so ponatisnjene Menartove pesmi iz zbirke *Pesmi štirih* ter zbirk *Prva jesen*, *Časopisni stih* in *Pod kužnim znamenjem*. Iz *Semaforov mladosti* je v *Statvah življenja* najti le štirinajst tedaj novih pesmi, ki so izšle skupaj s pesmimi, izbranimi iz prejšnjih zbirk. Prav tako sta iz izbora *Pesmi o naših dneh* natisnjeni samo dve, ki dotlej še nista izšli v knjigi. Zunaj *Statev življenja* so ostale *Srednjeveške balade* in *Bela pravljica* ter vse morebitne nove, še neobjavljene pesmi. V knjigi so pesmi natančno in brezhibno urejene in razvrščene, kar je svojevrstno ogledalo racionalistične obarvanosti neke poezije.

Prvi razdelek Menartove zbrane lirike *Statve življenja* je torej posvečen *Pesnim štirih* oziroma Menartovemu deležu v tej znameniti in prelomni zbirki, ki je izšla pred šestindvajsetimi leti. Pesnik se je že v svoji prvi knjižni objavi dokončno napovedal in razodel kot izredno nadarjen, bister, razgledan in kultiviran umetnik. Opozoril je s svojim razgledovanjem po protislovnosti človeškega bistva. Vendar je ta »Izgubljeni deček« sprejel

svojo življenjsko danost in sam sebe prepričal, da »biti zdaj ni več vprašanje.« A če že koga na primer s svojo *Poetsko* ali *Stoletjem soldatov* zaradi enostranskega, poenostavljenega in dobrončnega pogleda na življenje morda še ni prepričal, je bil v razmeroma maloštevilnih ljubezenskih pesmih veliko bolj sugestivni (*Tristan in Izolda*). Zdi se, da je bil tem celovitejši, čim bolj prosto pot je odmerjal občutenjem, čim manj se je razumsko čistil in popravljal. Včasih se zazdi to izgubljeno otroštvo komaj dovolj močan zgib, da bi mogel pesnik že v tako mladih letih občutiti vso težo spoznanja, ki ga s posebno pikrostjo vnaša med svojo najčistejšo mladostno liriko. Že takoj na začetku je bilo pri Menartu opaziti to zavestno razumnost, s katero je običajno razporedil in poravnal čustvene premike v svoji notranjosti.

Tako so tudi v *Prvi jeseni* pesmi pretežno realistične, izpovedno celovite, grajene na razumski osnovi, ki se zlepa ne zamaje. Celo kadar trči ob bridka spoznanja, ki jih porodijo končna vprašanja življenja in sveta ali vsakdanja dejanja in nehanja, to nemalokrat združuje s pikrim posmehom in šalo. Tako pogosto svoja občutenja sproti razgalja in malone banalizira. Prav s takšno hoteno depoetizacijo pa pesnim odpira novo, pri nas še neznano ali vsaj redko razsežnost, ko jim s posmehom ne odvzema liričnosti, ampak to liričnost svojevrstno dopolnjuje.

Prva jesen je torej nadaljevanje razpetosti med deško sanjo in srcem, »ki je že izpelo pomlad«. Pesmi *Prve jeseni* naj bi bile poleg *Časopisnih stihov* in *Kužnega znamenja* kot celota najboljše, a nekateri se odločajo raje samo za *Škratne liste*, prvi del, in morda še za *Goli park*, zadnji del v zbirki. Za prvega verjetno zaradi zanimive vojne tematike, za drugega morda zaradi značilnega vznemirjanja ob bivanjskih vprašanjih in izpovedovanja vere v nezmagljivi prvinski vitalizem. Marsikje je opaziti nagnjenost k modernejšemu pesniškemu izražanju. Bolj sproščen in bolj domišljijsko prožen se zdi posebno v presenetljivih primerah. Razmahnil pa se je tudi oblikovno, in sicer kar do sonetnega venca, ki pa je imel to nesrečo, kakor pojasnjuje pesnik sam, da se je ob njem nehote vsiljevala primerjava s Prešernom. Tudi tako si bi lahko razlagali dejstvo, da pesnitev ni bila tako opažena, kakor bi si zaslužila.

Iz razdelka *Časopisni stih* naj v tem bežnem prikazu spomnimo na pesmi, domiselno razporejene po stalnih časopisnih nadnaslovih in koticčkih, pri čemer naslov ni zgolj domislica, ki bi bila duhovita sama po sebi, pač pa je pravo ogledalo pestrosti vsakdanjih tem, ki jih pesnik skupaj z najbolj aktualnimi, časovno pogojenimi, jemlje v precep. Tu se možato pojavijo tudi družbenokritične pesmi, ki so razmeroma ostra kritika sodobnega družbenega dogajanja, ne da bi ponujale v zameno kakšne tehtnejše, stvarnejše napotke. Kljub vsemu je pesniku prav, da živi »v tem času vesele nesreče«. Nov razvoj dosega v *Časopisnih stihih* tudi pesniški izraz, ki je na eni strani zelo povsakdanjen, na drugi pa domišljijsko dokaj ekspresiven, skoraj že abstrakten in v tem satiričen. Če ne že prej, je vsaj v *Časopisnih stihih* postalo jasno, da Menartove poezije ni lahko razporediti po predalčkih, ne kar zadeva pestrost snovi, ne kar zadeva pesniški izraz.

Izbior iz *Semaforov mladosti*, ki je doživel že ponatis, je v *Statvah življenja* predstavljen kot četrti razdelek. Prinaša nekatere znane razpoloženske pesmi, zbirka pa še vedno izzveneva v vztrajanju tu in zdaj pod bremenom življenjskih resnic. Menart se ne zadovoljuje s skrivnostmi, svet zastrtosti mu je sploh nekako tuj. Iz tega razdelka naj spomnimo na vzne-

mirljivo, socialno angažirano pesem *Otrok*, presunljivo obtožbo človeške sebičnosti; pesem je s časom samo še pridobila aktualnost in odmevnost. Morda je zanimivo, da je iz te zbirke znana duhovita pesem *Spomenik*, sproščujoča, vendar domiselna satira, zašla tudi v ruski izbor sodobne jugoslovanske poezije.

Poleg dveh pesmi v razdelku *Pesmi o naših dneh* je v *Statvah življenja* kočno še razdelek *Pod kužnim znamenjem*. Medtem ko je del kritike menil, da se Menart v svoji zadnji pesniški zbirki samo še bolj ali manj reproducira in da je v njej dobrih le nekaj pesmi, je na drugi strani prihajalo do ocen, da je zbirka kot celota poleg *Časopisnih stihov* in morda *Prve jeseni* najbolj dozorela Menartova poezija, ki še stopnjuje pesnikov samosvoj izraz, njegovo satirično elegično razpetost med romantično poetično umetniškovo naravo in depoetizirano stvarnostjo. Zbirka obsega lirično bero zadnjih let, ki v *Statvah življenja* prihaja v knjižni obliki že četrtič na svetlo, in sicer v slabih dveh letih! Od vseh pesmi, kakih sedemdeset jih je, zbranih v devet ciklusov, naj v tem nepopolnem prikazu spomnimo samo na nekaj izrazito družbenokritičnih, ki so silovit protest proti neki razkmeteni in pomeščanjeni stvarnosti. Izredno ostra je zlasti *Zadušnica*, njej podobni sta pesmi *Kmet* in *Kmečka balada* ter še kakšna. Tu se je pesnik z vso razbolelostjo razmahnil v tematiki, ki jo je bil nakazal že v *Časopisnih stihih (Requiem)*. Zanimivo je, da je kot človek, ki izhaja iz mesta, tako prizadeto občutil vso nasilnost tega spodrseljaja v razvoju družbenoekonomskih odnosov, ki ima nepredvidljive posledice. Skratka, tudi v zadnji zbirki se Menartova pesem, prepletena s satiričnostjo, vseskozi odziva čustvovanju sodobnega človeka, ko izpoveduje osebne stiske in prizadetosti, ki jih poraja vsakdanje življenje.

Kritike, ki so pospremljale posamezne Menartove pesniške zbirke, so bile — kot zmeraj — neenotne; če pa bi vendarle skušali razpoznati njihov skupni imenovalec, bi morda opazili, da so se zdele tiste, ki so pospremljale prve Menartove knjige, na splošno ugodnejše od poznejših, ki so bile tudi sicer redkejšje. Iz tega bi lahko kdo sklepal, če ne bi bral poznejših zbirk, da je Menart objavil najboljše v *Pesmih štirih*, *Prvi jeseni*, pa morda še v *Časopisnih stihih*. Tako bi lahko sklepal, če ne bi upošteval sodobnih slogovnih in idejnih teženj v (slovenski) književni kritiki in poeziji, ki s povsem drugega brega opazujejo Menartovo estetsko usmerjenost in splošno umetniško opredeljenost. Ta nasprotja pa nimajo samo svojih slovstveno teoretičnih in idejno estetskih korenin, ampak tudi vzroke, ki so psihološke, dejali bi kar osebne narave. Če je verjeti Menartu, da naj bi ob njegovih pesmi »mili modernisti kar zeleneli od zavisti«, je to nesporazum, ki bo trajal, dokler bosta živeli sprti strani, kajti to je tudi nesporazum, ki ga bržčas po nepotrebnem vzdržuje tudi pesnik sam, ko ima abstraktnost in hermetičnost v sodobni poeziji komaj za eksperiment in ko tako vztrajno skrbi, da žoga nikoli ne ostane na njegovi strani.

Del »uradne« kritike, ki Menarta vztrajno zavrača, kadar ga sploh opazi, ima njegovo poezijo za nezaslišan anahronizem, za skladanje besed, ki ne zmore ali pa noče ujeti koraka s sodobno pesniško govorico; zato pesnika obravnava malone kot nekakšnega izdajalca sodobne slovenske poezije. Ne glede na pesnikovo samozavestno mišljenje o lastni pesniški tvornosti, kakor ga je mogoče razbrati iz ognjevityh odgovorov nekaterim kritikom in kakor jo je mogoče tu in tam zaslutiti med vrsticami posameznih pesmi, velja to pot opozoriti le na eno samo misel, ki je najbrž tudi privedla

do temeljnih razhajanj: nekateri namreč gledajo na pesnika zgolj iz ozkega konteksta slovenskega pesniškega izražanja, recimo zadnjih dvajsetih let. Pred tem pa je bil prav Menart eden redkih, ki so ga nekatera vodilna kritična peresa opazila kot zanimivo osvežitev med številnimi po vojni nastopajočimi literati.

Priznati je sicer treba, da dobiva preglednost in jasnost Menartove poezije, vzporejana z obiljem izpovedne zapletenosti, nedorečenosti in nerazvidnosti sodobnega pesnjenja, nehote pečat zastarelosti ali vsaj cenenosti. Še zlasti to velja za večino satirično obarvanega dela Menartove poezije. Toda Menart pač ostaja na svojih tirnicah, najbrž ne toliko zato, ker bi se a priori razhajal s sodobnimi pesniškimi hotenji, ampak zato, ker preprosto ostaja zvest sam sebi in skuša nadaljevati domače pesniško izročilo do nastopa modernizma; v tem je tako dosleden, da je doseglo z njim enega svojih vrhov. Toliko bolj, ker je marsikje prav s satiro, prepojeno z lirizmom osebne prizadetosti, odprl v slovenski poeziji popolnoma novo stran. Torej je dosegel prej prodorno in vznemirljivo izvirnost in zato kljub ustaljenim pesniškim oblikam ne moremo govoriti o zastarelosti. Lirično razpoloženje, ki ga Menart združuje s satiričnimi poudarki, zares kar nima primera v slovenski poeziji. Nova kakovost, ki jo s tem vnaša v slovenski slovstveni prostor, pa ga v marsičem dviga nad konvencionalnost in tradicionalnost, kakor bi mu ju rad kdo pripisal. Če je pri tem miselno in oblikovno discipliniran in dosleden, s tem ne hromi navdiha, ampak je to pesmim samo v prid, saj so v temelju zasnovane tako, da ne potrebujejo nobenih takšnih ali drugačnih razpoznavnih znakov.

Menartova satira je torej nekaj posebnega: prerašča samo sebe in dobiva širšo razsežnost. Ker po eni strani ni časovno zapečaten, po drugi strani pa je odsev osebne bolečine, stiske nad mrtvimi upi in nemoči ob grobi stvarnosti, je ta satira, kakor je že bridka in uničujoča, v bistvu ena sama visoka poezija razbičane človeške duše, najčistejša lirika, porojena na pogorišču idealov.

Hotena depoetizacija, ki je prisotna v marsikateri pesmi, je morda razlog, da pri Menartu ni posebno dosti ljubezenskega pesništva, vsaj takega ne, ki bi bilo osebno izpovedno. Včasih se nehote zazdi, kot bi se pesnik skoraj sramoval izpovedati svoja občutenja brez običajnih racionalističnih popravkov ali celo satiričnih vrivkov — kakor da bi takšna, kot so privrela na papir, bila preveč »romantična«, razčustvovana, quasi pesniška.

Seveda pa Menart ne izstopa iz navidezne tradicionalnosti samo zaradi tega svojega izvirnega pesniškega postopka, ampak prinaša v slovensko poezijo tudi svežino snovi, ki se je loteva. »Tu, tam, povsod — to tukaj zdaj« je morda ena najkrajših označitev te snovi in velike pestrosti v motivih Menartove poezije; to so pesmi o stvareh, ki jih doživlja slehernik, zdaj zamišljeno resne, zdaj posmehujoče se, zdaj zbadljivo zasmehljive in jedke. Običajni vsakdanji svet, ki napravlja Menartovo poezijo aktualno in angažirano, je svet našega življenja, ničev, poln obupa in stisk, pa vendar privlačen, ker je vreden tveganja, ki ga terja zdrava življenjska sila. Menartova življenjska filozofija, čeprav v nekaterih svojih pogledih morda neizenačena, kar je verjetno posledica različnega časa, v katerem je nastajala, gradi torej na tej življenjski sili, prvinskem vitalizmu, na voluntarizmu, ki mu ni žal upornosti in kljubovalnosti, da se dostojno in dostojanstveno vzdružuje pri življenju, kateremu daje novo vero in novo razsežnost človečnosti.

Takšni pogledi terjajo nenehen duhovni napor, nenehno pokončno držo sredi nesposobnega vsakdanjika — takšno življenjsko prožnost, ki skuša ob niču vzpostavljati nekaj življenja vrednega, in ki skuša na prekletstvu mrtvih upov obuditi vero v življenje tu in zdaj. Tudi to je morda ena od prvin Menartove poezije, ki kakovostno izstopa iz celote pesniških sporočil sodobne domače poezije.

Za Menarta je nemara še značilno, da včasih rad daje duška upiranju vsemu totalitarnemu. Vendar ob svojih satiričnih obdelavah obstoječe družbene stvarnosti ne pušča kaj prida prostora za predloge, kako drugače — vsaj ne za predloge, ki bi se jih dalo vzeti resno. Njihova preprostost je morda celo hoteno naivna (in tako že v kali osmešena), s čimer je ubrana z miselno celoto takih pesmi. Nekaj pa je treba pri tem vendarle poudariti: Menartove družbenokritične satirične pesmi so nastajale in bile objavljene že v časih, ko se je zdela sedanja stopnja razvoja socialistične demokracije komaj verjetna in so bile potemtakem vsekakor izvirne in pogumne. Danes lahko tudi v tem razpoznamo Menartovo zvestobo samemu sebi že na začetku njegove pesniške poti, in sicer ne glede na nekoč še možne neugodne posledice takšnega početja.

Tudi na zunaj Menart izrazito izstopa iz sodobne slovenske poezije. Ustaljene pesniške oblike, ki jih dosledno uporablja, so pravi izziv kakemu zagovorniku poezije jezika in osvobojenosti pesniške govornice jezika. Tudi to Menartovo vztrajnost, da se trudi utesnjevati svoj »tukaj zdaj« v ustaljenih oblikah, bi v danih razmerah prav tako lahko imeli za neke vrste izvirnost; tudi kar zadeva to trdno in poenoteno obliko, je v Menartu slovenska poezija dosegla enega svojih vrhov, kakor jih je že z Aškercem, Golio, Gradnikom . . . in kakor ga nemara doseže s Fritzem. To je gotovo ena pomembnih prvin Menartovega ustvarjanja, toliko bolj, ker je le malo sodobnih slovenskih pesnikov, izrazitih modernistov, ki bi jim kaj takega ne delalo preglavic. Najmlajši rod, ki se ob klasični poetiki kvečjemu le muza, bi najbrž imel veliko več težav, če bi poskušal spraviti skupaj kak povprečen sonet ali gazelo, pa četudi samo za vajo ali za šalo. Ne glede na to, da si je oblikovna čistost Menartove pesmi izvojevala življenje v izrazito nenaklonjenih okoliščinah, ko še ni bilo slišati raznih polresnih domnev o zatonu avantgarde, torej tudi o zatonu avantgardnega pesniškega postopka, je vredna vse pozornosti in spoštovanja. Sama po sebi namreč dovolj izrazito opozarja na izredno kulturo jezika, ne nazadnje pa tudi na napor, ob katerem je nastajala. Pri tem tudi nikakor ne moremo prezreti dejstva, da ima Menart za sabo tudi že na tisoče prevedenih stihov in da se je prav kot eden najboljših slovenskih prevajalcev poezije, kar smo jih imeli, razvil v jezikovno bogatega in oblikovno izčiščenega ustvarjalca. Tudi tu je morda iskati vzrok za priljubljenost pri povprečnemu bralcu, ki bi — z malo vaje — zmoget sam napisati pesniško zbirko, kot jih nemalo izhaja pri nas zadnja leta, takšne, kot jo napiše Janez Menart, pa nikoli — da navedemo samo en drobec iz neke spomladanske ankete o odzivnosti sodobne poezije pri nas. Takšna dokončna in, rekli bi, kar nestrpna sodba zveni kaj nepričljivo, ima pa gotovo tudi svoj prav, ki seveda ni merjen s slovstveno teoretskimi in idejno estetskimi vatli.

Menarta bi kdo skušal prikazati kot enega najbolj potrošniških, najmanj »vzvišenih« pesnikov. Takšne poenostavitve je zakrivila kvečjemu Menartova priljubljenost. To jesen so na primer srečali Abrahama trije po-

membni slovenski pesniki: Janez Menart, Dane Zajc in Branko Hofman, malo pred njimi pa še Tit Vidmar. Kljub temu da je vsaj Zajc zanesljivo v samem vrhu sodobnega slovenskega parnasa, je vendarle Menartova obletnica naletela v javnosti nekako na največji odmev, tudi če izvezamo jubilejno izdajo njegovih izbranih pesmi in letošnjo veliko Prešernovo nagrado za življenjsko delo. Očitno so časnikarji in uredniki oddaj računali na pesnikovo priljubljenost pri najširšem občinstvu. To seveda ni nič novega, je pa prišlo morda prav zdaj najbolj do veljave.

Če že govorimo o Menartu kot o enem najbolj priljubljenih sodobnih slovenskih pesnikov, je to predvsem ugotovitev, ki se naslanja na podatke o nakladah njegovih pesniških zbirk, ki prekašajo celo naklade izvirnih sodobnih domačih romanov, kar je po svoje edinstven primer. Kljub dokaj skromni slovenski bralni kulturi je tako dobival Janez Menart, že tako dostojno uveljavljen skupaj s Kovičem, Pavčkom in Zlobcem še iz časov *Pesmi štirih*, dodatno razsežnost. To mu je prineslo ime pesnika bralcev, popularnega, ljudskega pesnika, čeprav se ta »ljudski«, kot je bilo opaziti, ni najbolj podal njegovemu okusu; tudi ne glede na to, da je bil, resda v nekoliko drugačnih okoliščinah, za ljudskega pesnika razglašen že sam Oton Župančič.

Priljubljenost sama po sebi pa seveda ni nujno tudi dokazilo za kakovost. Vendar je resna prvina kakega dejanja, ki jo mora vsak pošten in objektivni prikaz hočeš nočeš upoštevati, ne glede na to, da more biti tudi psihološko pogojena. Povsem naravno je, da je priljubljenost pri bralstvu eden od upov, če ne celo namenov vsakega književnega ustvarjalca. Vendar lahko postane takšno prizadevanje tudi kaj nevarno gibanje po tankem ledu in olje na ogenj tisti kritiki, ki je do avtorja nerazpoložena. Čeprav se Janez Menart ne zdi značilen primer za to, kaj se pravi streči »ljudskemu okusu«, bi se izmed njegovih pesmi morda našla kakšna, ki je prišla v zavest dela beročega občinstva tudi zaradi svoje cenenosti. To bi morda veljalo za posamezne epigrame in druge krajše pesmi z močno satirično ostjo, ki jih znajo bralci na pamet in ki jim, kot je bilo opaziti v nekaterih oddajah, odmerja določeno veljavo tudi pesnik sam; nemara tudi zaradi tolikšne njihove razpoznavnosti in tako široke priljubljenosti.

Menartova priljubljenost se skriva v iskrivosti, duhovitosti in zajedljivosti ter oblikovni ustaljenosti njegovih pesmi. Vse te in še kakšne poteze Menartove poezije pa njegovo ustvarjanje ostro razmejujejo od »sivega morja slaboumnega in zverženega verzopisja današnjih dni« (Menartova oznaka). Zanesljivo pa si je Menart nabral pomembne točke na strani beročih tudi zaradi svojega neomajnega kreda v lastno, izvirno umetniško pot.